

CHRISTIAN FELBER'İN TOPLUM YARARI EKONOMİSİ (TYE)'NİN TEMEL ESASLARI VE UYGULAMA ALANLARI^(*)

(**) **Yunus KÖLEOĞLU**

(***) **Ali SEYYAR**

ÖZ

Küresel çapta ortaya çıkan finansal krizler, artan işsizlik, gelir dağılımındaki adaletsizlikler, iklim değişikliği gibi sosyo-ekonomik ve çevresel sorunlar nedeniyle alternatif ekonomik sistemlere yönelik arayışlar, kendini her zamankinden daha fazla hissettirmektedir. Sosyal refah sağlamayan sürekli iktisadi büyüme baskısı yerine haksız rekabeti ortadan kaldıran ve ekonomi hayatında da toplum yararına işbirliğini temin eden yeni ekonomi modellerin başında son yıllarda Toplum Yararı Ekonomisi (TYE) modeli gelmektedir. Bu makalede, teori ve pratik yönleriyle ayrıntılı bir biçimde TYE'nin kitabını yazan Avusturya doğumlu Christian Felber'in ekonomi modelinin unsurları ve uygulama alanları, objektif kriterlere göre ele alınacak ve eleştirel yönleriyle değerlendirilecektir. Öncelikle yöntemsel olarak birinci bölümde literatür taramasına dayalı toplum yararı bağlamında temel kavramlar, ta-

rihsel ve anayasal arka planı da dikkate alarak açıklığa kavuşturulacaktır. İkinci bölümde ise Felber'in TYE modelinin diğer ekonomi sistemlerinin içindeki konumu, makro-ekonomik, finansal, sosyal politika ve mikro (işletmecilik) boyutuyla irdelenecek ve en nihayetinde modele yönelik eleştirel görüşlere de yer verilecektir. Sonuç itibarıyla TYE modelinde insan onuru, dayanışma ve çevre sağlığı bağlamındaki önerilerin, toplum hayatında olduğu kadar iktisat dünyasında da her zaman geçerli değerler olduğundan hareketle, mevcut neo-liberal sistemlerin de iyileştirilmeye muhtaç olduğu kanaatine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Toplum Yararı-Ekonomisi, Toplum Yararı Matrisi, Toplum Yararı Bilançosu, Rekabet, İşbirliği, İnsan Onuru.

(*) **Makalenin Geliş Tarihi** / 21.12.2021 - **Makalenin Kabul Tarihi** / 04.04.2022 - **Makalenin Türü** / Kuramsal

(**) **Dr.** / Sosyal Politika Uzmanı, yunuskoleoglu@gmail.com, ORCID iD: 0000-0001-7014-5588.

(***) **Prof. Dr.** / Emekli Öğretim Üyesi, Sosyal Politika Uzmanı, aa.seyyar@gmail.com, ORCID iD: 0000-0001-8103-0954.

KARATAHTA/İş Yazıları Dergisi

Sayı: 22/ Nisan 2022 (s: 1-30)

FUNDAMENTALS AND APPLICATIONS OF CHRISTIAN FELBER'S COMMON GOOD ECONOMY

ABSTRACT

Due to the global financial crises, increasing unemployment, inequalities in income distribution, and socio-economic and environmental problems such as climate change, the search for alternative economic systems makes itself felt more than ever. In recent years, the Common Good Economy (CGE) model is one of the leading new economic models that eliminates unfair competition and ensures cooperation for the benefit of society in economic life, instead of the constant pressure of economic growth that does not provide social welfare. The aim of this article is to examine the elements and application areas of the economic model of Austrian-born Christian Felber, who wrote the book on CGE in detail with its theory and practical aspects, and will be critically evaluated. First of all, methodologically, in the first part, the basic concepts in the context of community benefit based on literature review will be clarified by taking into account the historical and constitutional background. In the second part, the position of Felber's CGE model in other economic systems will be examined in terms of macro-economic, financial, social po-

licity and micro (business) dimensions, and finally, critical views on the model will be included. As a result, it has been concluded that the existing neo-liberal systems are in need of improvement, considering that the suggestions in the CGE model in the context of human dignity, solidarity and environmental health are always valid values in the economic world as well as in the social life.

Keywords: Common Good Economy, Common Good Matrix, Common Good Balance Sheet, Competition, Cooperation, Human Dignity.

GİRİŞ

Genelde ekonomi ve özelde ekonomi politikası, günümüz toplumlarında çok önemli bir rol oynamakta ve bilhassa vatandaşların refahı için önemli bir ölçüdür. Merkezi planlama temelli sosyalist ekonomisiyle idare edilen devletler çöktü. Lakin Batı dünyasında hâkim olan neo-liberal ekonomi sistemlerinde de sık sık görülen ekonomik sıkıntılar ve krizler, birçok vatandaşın yaşam kalitesini ciddi anlamda düşürmektedir. Mevcut ekonomik sistemler, sosyal politika tedbirlerine rağmen bu kötü gidişata karşı yeterince mukavemet gücü gösterememektedir. Ekonomik sorunlardan en fazla etkilenen sosyal kesimlerin başında hemen her zaman gelir düzeyi düşük olanlarla yoksullar gelmektedir.

Bu nedenle sosyal adaleti sağlayamayan mevcut ekonomik sistemlere karşı reformist veya alternatif yeni model arayışları devam etmektedir. Türkiye'de pek üzerinde durulmasa da Batı dünyasında son yıllarda en fazla gündemde olan Toplum Yararı-Ekonomisi (TYE) modeli bu bağlamda en çok tartışılanlar arasındadır.

Toplum yararı kavramı hakkında konuşmak ve fikir yürütmek oldukça kolaydır ancak normatif içeriğini modern toplum ve sosyal ekonomi bağlamında somut olarak açıklamak ve hedef ekseninde yol ve yöntem göstermek epeyce zordur. Tüm ekonomik faaliyetlerin kökeni, temel anlamı ve amacı, bir topluluğun bütün üyelerinin temel ihtiyaçlarının karşılanmasında aranmalıdır. Temel ihtiyaçların karşılanması görevi, istisnasız toplumun tüm üyelerini kapsadığı için ekonomi, doğal olarak sosyal refah yani toplum yararı ilke ve amacı ile direkt olarak ilişkilidir.

Bu makalede toplum yararı kavramını somut olarak bir ekonomi modeline dönüştürme niyetiyle 1972 Avusturya doğumlu Christian Felber'in 2010 yılında kaleme aldığı "Toplum Yararı-Ekonomisi: Geleceğin Ekonomi Modeli" (Die Gemeinwohl-Ökonomie. Das Wirtschaftsmodell der Zukunft) kitabından yola çıkarak, ekonominin ve bununla birlikte paranın hangi yöntemlerle halkın iyi bir yaşamı yani toplum yararı için bir

hizmet aracı olarak kullanılması gerektiği ile ilgili önerileri, objektif ve eleştirel boyutlarıyla ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

Bu doğrultuda makalemizin Birinci Bölümünde "Toplum Yararı" kavramı, etimolojik, semantik ve tarihsel arka planı açısından incelendikten sonra başta Almanya ve Türkiye olmak üzere anayasal konumu ortaya konulmuştur. İkinci Bölümde "Toplum Yararı Ekonomisi (TYE)" kavramının ortaya çıkışına dair verilen temel bilgilerden yola çıkarak, Felber'in bu bağlamdaki görüşleri değerlendirilmiş ve diğer ekonomi modelleri ile kıyaslanmıştır. Ayrıca TYE modelinin işletme temelli matrisi ve bilançosu, insan onuru, dayanışma ve adalet gibi daha önceden belirlenen değerler ekseninde analiz edilmiş ve bu doğrultuda modelin işletme, finans ve sosyal politika boyutu olumlu ve olumsuz yönleriyle irdelenmiştir. Sonuç itibarıyla TYE modeli, bir bütün olarak değerlendirilmiş ve bu modelin Türkiye'de uygulanabilirliği bağlamında öneri mahiyetinde bazı fikirler geliştirilmiştir.

1. TOPLUM YARARI KAVRAMININ AÇILIMI

Demokratik devletlerin toplum yararına yönelik olarak görevler üstlenmeleri ve bu yönde sosyal politikalar üretmeleri, bugün her ne kadar doğal olarak algılansa da toplum yararı kavramının içeriğinin

den somut ve ilkesel olarak ne anlaşıldığı üzerine tam bir fikir birliği halen bulunmamaktadır (Krüger, 1964: 763).

Latince kökenli olan (salus publica, bonum commune, bonum generalis) ve Batı dünyasına geçmiş olan toplum yararı kavramı İngilizcede "common good", Fransızcada "bien public" ve Almanca'da "Gemeinwohl" olarak bilinmektedir. Almancada "Gemeinwohl" yerine bazen "toplum yararı", "kamu malı", "genel refah" ve "ortak fayda" terimleri de kullanılmaktadır (Ritter, 1974: 248). Nitekim "Gemeinwohl" kavramı da Türkçede genelde "ortak iyi", "ortak yarar", "kamu yararı", "amme (kamu) menfaati", "kamu iyiliği" ve(ya) "halkın refahı" olarak tercüme edilmektedir.

Genel bir tanım olarak toplum yararı, sosyal nedenlerle bir topluluğun mümkün olduğunca her bir üyesine bir amaç olarak asgari düzeyde de olsa fayda sağlaması gereken ortak iyiyi ifade etmektedir. Buna binaen her ne kadar toplum yararı kavramı ideolojik olarak istismara açık ise de toplumun genel iyiliğinin desteklenmesi, refahının sağlanması devletin bir görevi olarak tanımlanmaktadır (Gabler Wirtschaftslexikon, 2018).

Bu doğrultuda toplum yararının, sadece sınırlı bir şekilde belirli bir kesimin çıkarına yönelik olması düşünülemez. Bilakis toplum yararı, toplumun bütün kesimle-

rinin psiko-sosyal, kültürel, çevresel ve ekonomik açıdan ortak yararına normatif bir yaklaşımla ele alan ideal bir hedeftir (Isensee, 2014: 22-23).

Türk literatüründe toplum yararı yerine daha çok kamu yararı kavramı kullanıldığı gözlenmektedir. Kamu, Türk Dil Kurumu (TDK)'na göre "Bir ülkedeki halkın bütünü" yani "halk" anlamına gelebileceği gibi "Halk hizmeti gören devlet organlarının tümü" olarak da tarif edilmektedir⁽¹⁾. Bu bağlamda kamu yararı, çoğu zaman toplum yararı anlamında kullanıldığı gibi bir devlet kurumunun halkın çıkarı için yürüttüğü faaliyetler olarak da anlaşılmaktadır.

Bu anlamda Akıllıoğlu (1991: 3) kamu yararı kavramını, bir faaliyete "devlet ya da kamu faaliyeti" niteliği kazandırmaktadır şeklinde tanımlamakta ve bu faaliyetin kamu hukukuna uygunluğunun bir ölçüsü olarak kabul edildiğine işaret etmektedir. Ne var ki bu izahat dahî kamu hukuku bağlamında ele alınan kamu yararı veya bu makalede tercih edilen toplum yararı kavramının tam olarak ne anlama geldiğini yine de tam olarak açıklayamamaktadır. Bir başka ifadeyle gerek kamu yararı, gerekse toplum yararı kavramı özellikle sosyo-ekonomik boyutuyla tam anlamıyla tanımlanmadığı sürece kavramın içeriği ve yansımaları ya esnekleştirilmekte, ya da daraltılmaktadır.

¹ Türk Dil Kurumu Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 29.11.2021)

Ancak genel kanaate göre toplum yararı için hangi terim kullanılırsa kullanılsın, tüm bu terimlerle aslında anlatılmak istenen, bireysel (grupsal) çıkardan farklı olarak onun üstünde ya da dışında olmak üzere bir ülkede yaşayan bütün insanların ortak bir yararına, müşterek bir menfaatine yönelik olmasıdır (Kayadelen, Konukman ve Türkyılmaz, 2015: 64).

1.1. Toplum Yararı Kavramının Tarihsel Arka Planı

Toplum yararı kavramının arkasındaki fikirlerin tarihi, antik çağa kadar uzanmakta ve o zamandan beri felsefi ve siyasi söylemin önemli bir parçası olmuştur. Toplum yararı kavramının semantiği hiçbir zaman açıkça tanımlanmamasına rağmen, ekonomik, politik ve sosyal eylemlerin gayesi olmanın ötesinde bu eylemlerin özü ve anlamı olarak kabul görmüştür. Ne var ki toplum yararı kavramının önemine dair birçok ortak görüş ortaya konulmuş ise de bunun nasıl elde edilebileceğine dair fikir ve yöntemler çoğu zaman birbirinden ayrılmaktadır.

Diğer taraftan devlet ile ilgili hemen bütün bilimsel çalışmalarda ve özellikle siyaset felsefesinde toplum yararı kavramı, devlet doktrinleri içinde önemli bir yere sahiptir. Devlet teorisyenlerinin hemen hepsi toplum yararı olgusunu, devlet yönetiminin en önemli ilkesi olarak değerlendir-

mektedir. Örneğin Yunan filozof ve bilge Aristo (MÖ 384 - MÖ 322), toplum yararını gözeten anayasaları, hukuk ilkesine en uygun olanlar olarak tarif etmiştir (Aristoteles, 1958: 90).

İnsanların mutluluğu, saadeti, huzuru ve refahı ile ilişkili olan toplum yararı anlayışı, Aristo'nun "İyi Hayat" (Eudaimonia) kavramına dayanmaktadır. Aristo'nun liderlik ettiği felsefi etik ilkelerine göre başarılı bir hayatın en önemli emaresi, içsel mutluluktur. Daha somut bir yaklaşımla içsel mutluluk, bireysel erdemlerin veya manevi hasletlerin varlığıdır. (Aristoteles, 1983: 295). Örneğin Aristoteles'e göre cesaret/cüretkârlık erdemi, korkaklık ile pervasızlık arasında bir haslettir. Böylece Aristo, her sistem ve her haslet için tutarlı ve dengeli bir ölçü oluşturmuştur. Bu ölçü, teori olmanın ötesinde insani tutum ve davranışlar için geçerli olmaktadır (Flashar, 2013: 78-79).

Aristo'nun dünya görüşünde siyaset, ahlâk ve ekonomi, birbirinden ayıramaz unsurlar olarak devlet sorunlarıyla ilgilenen "pratik felsefe" ön plânda olan bir olguydu. Etiğin kurucusu olarak kabul edilen Aristo, ekonomiyi toplumsal çerçeveden kopuk bir süreç olmaktan çok hane ve politik olanla sıkı sıkıya ilişkilendirmiştir. Böylece ekonomik amaçlar, siyasi ve dini değerler tarafından belirlenmiş ve topluma ihtiyaçla-

rın doğrudan ve makul bir şekilde karşılanmasına hizmet etmiştir. Doğrudan kullanımdan kopuk, hayatın gereklerini karşılamının ötesine geçen ticaret ve mübadele, Aristo'ya göre servet birikimi bilimi (Chrematistics) alanına girmiş ve haksız kazanç ile eş tutulmuştur. Bu anlamda Aristo, kendi döneminde de görülen ölçü/denge/itidal ilkesine değil de daha fazlasına sahip olma hırsına dayanan ekonomik faaliyetleri eleştirmiştir. Bunun yerine Aristo, mülkiyetin ve hanenin akıllı kullanımına ve doğru yönetimine dayanan ekonomiyi savunmuş ve bu bağlamda hane halkının temel ihtiyaçlarının karşılanmasını temel esas olarak almıştır (Horn, 1996: 29-30).

Bilgi felsefesi, siyaset ve ruhun ölümsüzlüğü konularındaki yorumlarıyla skolastik dünya görüşüne önemli katkılar sağlamış olan Dominikan rahip Thomas von Aquin (1225 - 1274) da ekonomik meseleleri daha geniş bir etik söylemin içine yerleştirmiştir. Ekonomik faaliyetleri de içeren doğru ve iyi insan tutum ve davranışlarıyla ilgilenmiştir. Ona göre iyi bir insan olabilmek için toplum yararına bir şeyler yapmak gerekmektedir. İyilik kavramını da bu bağlamda insanla ilişkilendirerek şöyle bir açıklama getirmiştir: "Her bir parçanın iyiliği, her zaman, onun bütününe uygunluk ilişkisine bağlıdır; ... Her insan, bir burjuva topluluğunun parçası olduğuna göre

toplum yararına karşı hakkaniyetli davranmayan bir insanın da iyi olması asla mümkün değildir." Ekonomiyle ilgili olarak Thomas von Aquin, özellikle adalet kavramıyla direkt olarak ilgilenmiş ve bu bağlamda faiz yasağı çağrısında bulunmuştur (Thomas von Aquin, 1977: 92).

1.2. Toplum Yararı Kavramının Anayasalardaki Yeri: Almanya ve Türkiye Örneği

Hukuki anlamda toplum yararı kavramı, anayasal devletlerde toplum/kamu yararı değerleriyle yakında ilgilidir. Bunların başında sosyal hukuk devletlerinin vazgeçilmezlerinden sayılan insan onuru, özgürlük, yasal güvenlik, barış ve refah gibi insan hakları gelmektedir (Arnin, 1972: 22).

Her ne kadar birçok demokratik ülkenin anayasasında toplum yararı kavramı/ilkesi açıkça belirtilmemiş ise de bütün sosyal devletler bu ilke doğrultusunda sosyal politika konseptleri geliştirmektedir. Bununla birlikte bazı devletlerin anayasalarında bu ilke, açıkça yer almaktadır. Federal Almanya Cumhuriyetine bağlı bir eyalet devleti olan "Hür Devlet Bavyera" (Freistaat Bayern) Anayasası'nın 3. maddesinde yer alan şu cümle, buna örnek olarak gösterilebilir: "Bavyera; bir anayasal, kültürel ve sosyal devlettir. Toplum yararına hizmet eder." 151. madde ise toplum yararı ile iktisadi faaliyetler

arasındaki ilişkiyi şu şekilde açıklamaktadır: "Tüm iktisadi faaliyetler, özellikle herkes için onurlu bir varoluşun teminatını ve tüm halk tabakalarının yaşam standardının tedrici olarak artmasını sağlamak için toplum yararına hizmet eder" (Bavyera Anayasası, 1946). Bu anayasal hükümden yola çıkarak, toplum yararı hedefinden gittikçe yükselen hayat standardı ile birlikte insan onuruna yaraşır bir yaşam anlaşılmaktadır. Buna göre başta iktisadi faaliyetler olmak üzere bütün eylem biçimlerinin tek gayesi olmalıdır: O da, toplum üyelerinin bireysel çıkarları gözetildiği kadar toplum yararına odaklı bir farkındalık bilinci de geliştirilmelidir.

T.C. Devleti'nin 1982 tarihli anayasası da Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerini, seçtikleri bölgeyi veya kendilerini seçenlerinden ziyade bütün milleti temsil ettiklerini hatırlatmakta (m. 80) ve göreve başlarken, "toplumun huzur ve refahı" için ant içmelerini gerekli görmektedir (m. 81). T.C. Anayasası'nda toplum yararı kavramı, daha geniş bir açılımla ele alınmakta ve "yarar" kelimesine, biri gayri maddi (huzur), diğeri de maddi olmak üzere (refah) iki anlam yüklenmektedir. O halde toplum yararı hedefini, toplumun üyeleri olan bütün bireylerin maddi ve manevi ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik alınan/alınması gereken tedbirler manzumesi olarak

tanımlamak mümkündür. Ne var ki birçok ülkenin anayasasında olduğu gibi T.C. Anayasası'nda da toplum yararı hedefine hangi yöntemlerle ulaşılabileceği yönünde amir hükmünde somut açıklamalar bulunmamaktadır.

Toplum yararı ile mülkiyet hakkı arasında özellikle kamulaştırma söz konusu olduğunda sıkı bir bağ vardır. Bütün demokratik hukuk devletlerinde mülkiyet hakkı ve malın korunması, bireyin temel hak ve özgürlüklerindedir. Ancak birçok anayasada bu hakların hangi hallerde kısıtlanabileceği yönünde kesin hükümler bulunmaktadır. Örneğin T.C. Anayasası'na göre "Herkes, mülkiyet ve miras haklarına sahiptir. Bu haklar, ancak kamu yararı amacıyla, kanunla sınırlanabilir. Mülkiyet hakkının kullanılması toplum yararına aykırı olamaz" (T.C. Anayasası; 1982: m.35).

Bu bağlamda Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası'nda da mülkiyet ve miras hakkının teminatı, devletçe garanti altına alınmaktadır. İçerik ve sınırlamalar ancak kanunlarla belirlenmektedir. Ne var ki mülkiyet, sahibine de sorumluluklar getirmektedir. Özel mülkiyetin kullanımı aynı zamanda toplum yararına da hizmet etmelidir. Özel mülkiyetin kamulaştırılmasına sadece toplum yararı için izin verilmektedir. Bunun yanında kamulaştırma işlemleri, ancak tazminatın türünü ve kap-

samını içeren bir kanun ile gerçekleştirilebilmektedir. Tazminat konusu, toplumun ve ilgililerin ortak çıkarları doğrultusunda adil bir şekilde göz önünde bulundurularak halledilmektedir. Tazminat miktarı nedeniyle ihtilaf doğması halinde olağan mahkemelere başvurmanın hukuk yolu da açık olmaktadır (Grundgesetz, 1949: m.14).

Görüldüğü üzere Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası'nda (Grundgesetz: Temel Yasa) özel mülkiyet altındaki taşınmazların toplum yararı amacıyla hangi şartlar çerçevesinde devletçe bedeli ödenerek, kamu malı haline getirilmesi ile ilgili daha ayrıntılı hükümler bulunmaktadır. Bir hak olarak özel mülkiyetin teminatı, hem sahibi tarafından bunun toplum yararına kullanılmasını, hem de yine toplum veya devlet yararına olmak şartıyla bunun devlet gücüyle ama hak sahibine tazminatın da ödenmesi ile kamulaştırılması anlamına gelmektedir.

T.C. Anayasası'nda mülkiyet ve miras haklarının kanunla sınırlandırılabilirliğine dair metinde "toplum yararı" yerine "kamu yararı" ifadesinin yer alması dikkat çekicidir. Bu hüküm, kamulaştırma nedeni olarak daha çok devletin yararına olan gerekçeleri ön planda tuttuğu izlenimi vermektedir. Diğer taraftan "Mülkiyet hakkının kullanılması toplum yararına aykırı olamaz." cümlesinde tıpkı Alman Anayasası'nda olduğu gibi "kamu

yararı" yerine "toplum yararı" kavramı tercih edilmiştir. "Mülkiyet hakkının kullanılması toplum yararına aykırı olamaz." ifadesi, Alman Anayasası'nda aynı anlam çerçevesinde "mülkiyet hakkının kullanılması, aynı zamanda toplum yararına da olmalıdır" şeklini almıştır.

2. TOPLUM YARARI KAVRAMININ EKONOMİ BOYUTU: TYE'NİN DOĞUŞU

Toplum yararı kavramı, ağırlıklı olarak ekonomik, politik ve sosyal faaliyetlere odaklanmakta ve belli bir topluluğun (örneğin devlet, sosyal grup) ortak menfaatini esas almaktadır. Ekonomi bağlamında toplum yararı kavramı yani TYE'nin kısaca anlamı veya sloganı şudur: TYE, etik esaslara dayanan bir ekonomik modeldir. TYE'nin temel amacı, insanların sosyal refahını ve çevre sağlığını korumak ve geliştirmek, bunun için de iş dünyasını ve ekonomiyi bu amaç doğrultusunda hareket etmelerini sağlamaktır (Felber, 2015: 20-21).

Bugün sürekli olarak geliştirilen TYE kavramının/modelinin ilk teorik düşünceleri, özellikle performansla dayalı temel gelir bağlamındaki öneriler, Joachim Sikora ve Günther Hoffmann tarafından 2001'de ortaya atılmıştır (Sikora ve Hoffmann, 2001). Christian Felber, TYE kavramını Katolik Sosyal Enstitüsü'nün o zamanki müdürü olan

Joachim Sikora'dan devralmıştır.

1972'de Salzburg'da doğan Avusturyalı Christian Felber, filoloji ve İspanyolcanın yanında siyaset bilimi, psikoloji ve sosyoloji okumuştur. Serbest yazar olarak çalışan Felber, 2008'den beri "teori ve uygulamada eleştirel küreselleşme" üzerine Viyana İktisat Üniversitesi'nde seminerler vermektedir. 2010'da Felber tarafından yazılan "Toplum Yararı-Ekonomisi: Geleceğin Ekonomi Modeli" kitabı, yayınlanmış ve bir yıl sonra Felber'in öncülüğünde bir grup girişimci tarafından toplum yararı düşüncesini yaymak amacıyla Viyana'da bir dernek kurulmuştur (Baumast vd, 2019: 340). Şimdiye kadar 14 ülkede bu maksatla dernekler kurulmuş ve 500 civarında işletme Toplum Yararı-Bilançosu hazırlamıştır. Akademik kurum düzeyinde İspanya'da Valencia Üniversitesi bir TYE-Bölümü kurmuş ve Burgenland MYO ise "Uygulamalı TYE" alanında yüksek lisans programı açmıştır (Felber ve Kofranek, 2020: 32).

TYE'nin kısa sürede bu kadar çok ilgi görmesinin en etkileyici faktörü, mevcut neo-liberal ekonomik sisteminin 2008 finans krizinin zorunlu bir sonucu olarak görülmesiydi. Buna göre ekonomik krizin başlıca nedeni, merkezi otoritelerin sağladığı liberal teşviklerin bir yansıması olarak tek taraflı kâr maksimizasyonu ve haksız rekabetin doğurduğu sosyal adalet-

sizliktir (Felber, 2015: 21). Mevcut ekonomi sistemlerinin kusurlarını Felber şu şekilde sıralamaktadır (2010: 7): "Ekonomik faaliyetlerin mevcut biçimi yani kapitalist piyasa ekonomisi, tehlikeli bir kriz ortamı yarattı: Finans delikleri, işsizlik, gelir dağılımı krizi, iklim krizi, enerji krizi, açlık krizi, tüketici krizi, anlam krizi, demokrasi krizi..."

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşılabilir gibi Felber'e göre mevcut neo-liberal sistemlerin ekonomik performansı, birçok yaşamsal sorunun asıl sebebidir, çünkü daha fazla kârâ sahip olmak için gösterilen aşırı hırs ve piyasadaki rekabet baskısı, bireylerin ve şirketlerin tutum ve davranışlarını ahlâk kurallarının dışına itmektedir. Buna binaen bir kriz, başka bir krize yol açmakta ve zincirleme olarak sistemsel kriz alanlarının sayısı artmaktadır.

Çünkü kâr ve rekabet peşinde koşmanın sonuçları, gücün yoğunlaşmasına ve kötüye kullanılmasına, rekabetin ortadan kalkmasına ve kartelin oluşmasına, sağlıksız fiyat oluşumlarına, sosyal kutuplaşmalara, korkuya ve güvensizliğe, temel ihtiyaçların karşılanmamasına ve açlığa, doğal çevrenin yıkılışına, değerlerin kaybolmasına ve demokrasinin zarar görmesine yol açmaktadır (Felber 2010: 20-22).

Felber'in TYE'si, kişilerarası ilişkilerde de vazgeçilmez olan "insani değerlerin" ekonomik

bağlamda uygulanmasını ve teşvik edilmesini talep etmektedir. Ekonominin aktörleri, kapitalizm tarafından dikte edildiği gibi bir rekabet ortamında kârlarını maksimize etmek yerine bir işbirliği ortamında ortaklaşa toplum yararı için çaba göstermelidir. TYE konseptine göre toplum yararı kavramının unsurları, insan onuru, güven, sosyal dayanışma, ekolojik sürdürülebilirlik, sosyal adalet ve demokratik katılım gibi değerlere dayanmaktadır (Felber, 2010: 24-30).

TYE'nin asıl amacı, günümüzün zorlu dış koşullarında bile şirketleri toplum yararı temelinde hareket edebilmelerini sağlayan uygulanabilir yeni bir ekonomik düzen ortaya koymaktır. Bunun temeli veya aracı, kâr peşinde koşmanın toplum yararı anlayışına ve başkalarını dışlayan rekabet şartlarının işbirliği ve ortaklık ilkesine dönüştürülmesidir (Latour, 2012: 103-104). Ekonomi ve işletme dünyasının geleneksel anlayışını TYE istikametine yönlendirmek, ortak akıl ve ortak fayda ilkelerini esas alan teşvike dayanmakta ve kapsam olarak hem bireysel hem de yapısal nitelik taşımaktadır. Felber, TYE'ye ilişkin ekonomik yaklaşımını üç sütun üzerinde geliştirmiştir:

1.) *Ekonomik Hayatta Rekabet Yerine İş Birliği Hâkim Olmalıdır*: TYE kavramı, sosyal hayatta birlikte yaşamının değerleri ile

ekonominin etik dışı kurallar arasındaki çelişkiye dayanmaktadır. Günlük yaşamda etik kurallar bize rehberlik ederken, insanların bir arada yaşamasında güven, paylaşım ve iş birliği gibi değerler ön plandayken, ekonomi hayatında bu değerlerin yerine rekabet, bencillik ve açgözlülüğün olması, Felber'in (2010:10) kabul etmediği çarpık bir durumdur. Liberalizmin ekonomide rekabetin toplum yararına olduğuna dair görüş geçerliliğini yitirmiştir. Bu sebeple iktisadi hayatta da güvene dayanan işbirliği esas alınmalıdır.

2.) *İnsan Onuru Korunmalıdır*: Felber'e göre serbest piyasa ekonomisi, "serbest" olma özelliğini çoktan yitirmiştir. Çünkü piyasaya hâkim olan birkaç büyük holding, Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin (KOBİ) büyümesine engel olmaktadır. Halbuki âdil bir piyasa ekonomisinde herkesin onurunun korunması, özgürlüğün ön koşulu"dur. Piyasa ekonomisinde güçlülerin aklında sadece kendi çıkarlarına yönelik bir anlayış varsa bu durumda diğerleri eşit olmaktan çok sadece birer araçtır. Onun için şirketler, çalışanların, müşterilerinin ve diğer paydaşlarının onurlarını korumakla yükümlüdür (Felber, 2010: 15).

3.) *Finans Gelirleri Bir Amaç Değil, Bir Araç Haline Gelmelidir*: Toplum yararı, parasal gelirlerle elde edilmelidir. Kazanılan sermaye, yalnızca toplum yararını artır-

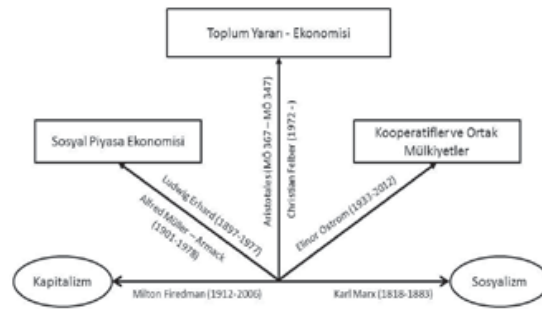
ma amacına yönelik bir araç olmalıdır. Bu ilkeler doğrultusunda hem devletin hem de şirketlerin vergi kanunları ve denetim araçları yeniden yapılandırılmalıdır. Toplum yararını artırmak için kullanılmayan finans gelirleri, yüksek vergi oranları aracılığıyla toplumun kullanımına sunulmalıdır. Toplum yararı için faaliyet gösteren bir işletmenin amacı, bir ürün/hizmetin satışından elde edilen geliri maksimize etmekten ziyade ürün/hizmetin paydaşlar (temas grupları) için faydalı olmasını sağlamaktır (Felber, 2010: 146). İşte TYE'nin bu yaklaşımı, sermayeyi artırmayı kendisine gaye edinen kapitalist sistemden tamamen farklı olduğunun bir göstergesidir. Başka bir deyişle milli gelirdeki artış, ekonomik büyüme veya iktisadi kalkınma, TYE'nin bir hedefi değildir, onun amacı toplum yararına olan bir büyümedir. Bu yaklaşımla zenginlerin daha fazla ek sermayeye sahip olmaları, yani daha fazla zengin olmaları giderek zorlaşacaktır (Felber, 2010: 62).

2.1. TYE'nin Diğer Ekonomi Modelleri İçindeki Konumu

Doğal çevreyi hiçe sayan, üstün rekabet ve yüksek kâr peşinde koşmayı özendiren neo-liberal bir ekonomik sistem, birçok girişimci ve şirketin kendi çıkarlarını yerel ve küresel çalışanların/topluluğun refahından daha değerli görmesiyle sonuçlanmaktadır. Bu-

nun toplum, ekonomi ve bireyler üzerine olumsuz etkileri olacağı mukadderdir (Felber, 2010: 19-23). Toplum yararı için ekonomi modelinin dünya görüşü ise toplumsal değerlere dayanmakta ve bu bağlamda TYE'nin felsefi ilkeleri, mevcut kapitalist ve neo-liberal ekonomik sistemlerin maddi unsurları ile uyuşmamaktadır. TYE'nin etik ve felsefi ilkeleri, güvene dayanan sosyal ilişkiler, dürüstlük, takdir, dayanışma, karşılıklı yardımlaşma, paylaşım gibi değerleri bayraklaştırırken, serbest piyasa ekonomisi rekabeti, tek taraflı çıkarı, egoizmi ve bencilliği esas almaktadır. Buna binaen TYE'nin asıl amacı, iktisadi hayatta da kişilerarası ilişkilerin başarılı bir şekilde devam etmesi ve ahlaki temellerle uyumlu olan bu değerlerin yaşatılması için teşvik ve takdir mekanizmalarına ağırlık vermektir (Felber, 2010: 24).

Şekil 1. TYE ve Diğer İktisadi Modeller Arasında Bir Kıyaslama

Aslında kapitalist/liberal (serbest piyasa ekonomisi), ordo-liberal (sosyal piyasa ekonomisi) veya sosyalist düşünceleri

savunan bütün bilim insanları, önemine binaen toplum yararına atıfta bulunmaktadır. Klasik milli iktisadın kurucusu Adam Smith (1723-1790) bile aslında bir ahlak filozofuydu. Smith, her bireyin kendi çıkarlarına yönelik faaliyetlerinin sadece kendisi için değil, aynı zamanda toplum için de faydalı olacağına inanmıştı. Mutluluk için çabalamaya yönelik doğal ama aynı zamanda iyi niyetli insan dürtülerinin, serbest piyasada özgürce ortaya konulmasına izin verildiğinde, bunun en nihayetinde ortak refaha yol açan Tanrı'nın bir hikmeti olduğunu varsayıyordu. Smith, insanların ürettikleri mallarını mübadele etme ve karşılıklı olarak sözleşme yapma ihtiyacı duymasından doğan iş bölümünün toplumsal refahın artmasına vesile olacağını düşünmekteydi (Mckenstock 1997: 22-23).

Liberalizmin doğmasına sebep olan Smith'ten sonra artık insanın, rasyonel olarak kendi çıkarına göre hareket eden, faydayı maksimize eden "homo-economicus" tipinde bir varlık olduğu ilan edildi ve bu kavram bir doğa kanunu düzeyine yükseltildi. Homo-economicus, Latince kökenli bir kavram olup, "ekonomik insan" anlamına gelmektedir. Buna göre homo-economicus, hür teşebbüsü savunan, ekonomik menfaatini düşünen, kendisinin zenginleşmesi ile topluma da katkısı olduğunu düşünen, faaliyetlerinde menfaat duygusu-

nu ve dolayısıyla şahsî menfaatlerini her şeyin üstünde tutan, en çok kâr veya faydayı sağlamaya yönelik en uygun araçları seçmeyi temel prensip kabul eden, yaptığı rasyonel tercihlerle tatmin düzeyini maksime etmeye çalışan bir insan tipidir. Bu insan tipinin perde arkasında klâsik ve neo-klâsik iktisat ekollerinin düşünceleri yatmaktadır. Buna göre insan davranışlarını yönlendiren temel faktör, bireysel çıkarlardır. Bu teze göre insanlar, daima şahsî menfaatlerinin peşinde koşmakta ve bunun için de rasyonel (akılcı) davranmaktadır. Böyle yapmakla sadece kendi şahsî menfaatini korumuş olmamakta aynı zamanda dolaylı da olsa toplumun sosyal-refahına da katkıda bulunmaktadır (Seyyar, 2007: 420)

Böylece liberal ekonomi modeli, toplumun bütüncül bakış açısını kaybetmesine sebep olmaya başlamıştır. İnsanı, bilimsel-fiziksel bir sistem içinde kategorik olarak sınıflandırabilmek amacıyla insanın özü ve mahiyeti aşırı bir şekilde basitleştirilmiş ve mekanikleştirme/matematikleştirme eğilimleri gösteren ekonomi teorilerine uyarlanmıştır (Rolle, 2005: 24). Bu sosyal teoriler doğrultusunda birçok liberal/kapitalist iktisat düşünürleri, iktisat hayatının etik kurallara gereksinim duymadığını iddia etmiştir. Örneğin Şikago Okulunun kurucusu ve Milton Friedman'ın hocası olan Frank H.

Knight (1885-1972), kaleme aldığı bir makalesinde okuyucularına şu tahrik edici soruyu sormuştur: "Mademki ekonomi, insanların davranışlarını açıklamakta ve her insan da zaten bu doğrultuda sadece kendi ihtiyaçlarını karşılamaya gayret göstermekte, o halde etik, ekonomide hangi amaca hizmet edebilir ki?" Knight, insan ihtiyaçlarını açıklayamadığı ve aynı zamanda bilimsel bilgiye dayanmadığı için iktisat biliminde etiğin de yeri olmadığı sonucuna varmıştır. Knight'e göre (1922: 456, 472-475) sosyal bilimlerde geçerli olması gereken etikten ziyade iktisat olmalıdır.

Öğrencisi Milton Friedman (1912-2006) ise daha da ileri giderek şu iddialarda bulunmuştur: "Girişimciler, ekonominin 'yalnızca' kârla ilgili olmadığını, aynı zamanda arzu edilen 'sosyal' hedefleri teşvik etmekle de ilgili olduğunu beyan ederek, serbest girişimciliği savunduklarına inanır; ayrıca ekonominin 'toplumsal bir vicdana' dayandığını ve istihdam oluşturmada sorumluluk sahibi olduğunu düşünür, ayrımcılığın ortadan kaldırılması, çevre kirliliğinin önlenmesi ve günümüz reformcularının moda sözlerini ne olursa olsun bütünüyle ciddiye alır. Gerçek ise şu ki, bunları...ciddiye almak, saf ve katıksız bir sosyalizmi vaaz etmiş olmaktan farksızdır. Bu şekilde konuşan iş insanları, son birkaç on yılda özgür bir top-

lumun temellerini baltalayan entelektüel güçlerin cahil kuklalarıdır" (Friedman, 1970: 32).

Friedman, bunun yerine işletmelerin tek sosyal sorumluluğunun kârlarını artırmaktan ibaret olduğunu savunmuştur. Bunun aksini düşünen herkesin sosyalist olduğunu ve buna bağlı olarak özgür toplumu tehdit ettiğini iddia etmiştir. Friedman'a göre, örneğin, "sosyal sorumluluk" kavramının yanlış kullanıldığını ileri sürmüş ve bu kavram ekseninde talep edilen gelir düzenlemelerinin özgür bir toplum ve piyasa için zararlı olduğu savunmuştur. İşletme yöneticileri ise bu anlamda toplumdaki çok sermaye sahiplerine karşı sorumludur. Birçok Alman iktisatçı, kapitalist/liberal görüşlere karşı Felber'den çok daha önce tepki göstermiş ve alternatif modeller geliştirmiştir.

Örneğin ünlü Alman iktisatçılarından olan Walter Eucken (1891-1950) öncülüğünde Freiburg kentinde bir "ekol" olarak kurulmuş olan Ordo-Liberalizm, liberal ekonomiye anayasal bir düzen kazandırmıştır. "Freiburg Okulu" tarafından ortaya atılan iktisadî bir kavram olan Ordo-Liberalizm'in temel iddiası, özgür bir toplum düzeninin işlevselliğinin siyasette olduğu gibi ekonomide de bir anayasal çerçeveye bağlı olması ile ancak mümkün olabileceği yönündedir. Ekonominin anayasal çerçevesi, nizam/düzen (Ordnung

= Ordo) kavramının da ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bir düzen içinde olması gereken liberalizmin yani Ordoliberalizm'in ilke ve kuralları, âdil rekabeti oluşturmaya dönüktür. Buna göre ilkesel olarak Ordo-Liberalizm, rekabet şartlarını sosyal amaçlar doğrultusunda oluşturmaktadır. Ordo-Liberalizm'e göre devlet, piyasanın oyun kurallarını şekillendirmeli, fakat ekonomi aktörlerinin rekabet ortamındaki girişimlerine müdahale etmemelidir. Çünkü tarih göstermiştir ki klâsik liberal ekonomi modelinde, üretim araçlarının mülkiyeti ve sermaye, belirli bir zaman sonra belirli ellerde toplanmaktadır. Hal böyle olunca kartel ve tröstler, kamusal denetimin dışında kaldıkları için, çalışanların ve tüketicilerin menfaatlerini tehdit edebilmektedir. Ayrıca klâsik liberal devlet modelinde yardıma muhtaç kişiler, sosyal sorunlarıyla yalnız bırakıldıkları için devletin sosyal himayesinden uzak olarak kendi hâllerine terk edilmektedir. Ekonominin devlete hiçbir surette ihtiyaç duymadığını savunan klâsik liberalizm anlayışında devlet ne iktisadi yaşam için belirli oyun kuralları koymakta ne de ekonomi süreçlerinin oyun süreçlerine müdahale etmektedir. Eucken'in iktisadi alternatifler dünyasında sosyalizmin plan ekonomisinin karşıtı olan serbest piyasa ekonomisinden ziyade imtiyazları ve tekel oluşumlarını önleyen ve buna binaen

hukuk devletinin varlığını koruyan rekabet düzeni odaklı Ordo-Liberalizm'dir (Eucken, 1952: 223).

Liberalizmin bir başka adı olan serbest piyasa ekonomisinin sosyal piyasa ekonomisine dönüşmesi, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Federal Almanya için siyasi bir slogan olmanın ötesinde sosyo-ekonomik düzenin vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Görüldüğü üzere Ordo-liberalizm ile birlikte Sosyal Piyasa Ekonomisi (Soziale Marktwirtschaft) modeli gelişmiştir.

Federal Almanya'nın iktisat bakanı ve daha sonra şansölye (1963-1966) olan Ludwig Erhard (1897-1977), II. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'nın sosyo-ekonomik düzenini piyasa ekonomisine uygun bir şekilde geliştirmek için çok çaba göstermiş ve "Sosyal Piyasa Ekonomisi" modelini bir devlet politikası olarak benimsemiştir. Ne var ki Erhard'ı "Sosyal Piyasa Ekonomisi"nin teorisyeni veya fikir babası olarak göstermek, bilimsel açıdan doğru değildir (Pies, 2019: 10).

Almanya'daki sosyal piyasa ekonomisi, "Freiburg Okulu" olarak adlandırılan Ordo-Liberalizm'in üyeleri tarafından kararlı bir şekilde başlatılmış ve teorik olarak şekillendirilmiş olsa da manevî akıl hocası ve öncüsü tartışmasız din sosyoloğu, kültür antropoloğu ve iktisat bilimcisi Alfred Müller-Armack (1901-1978)'dir.

Sosyal piyasa ekonomisi, Ordo-Liberalizm'in rekabet düzenine ait iktisadî ilkelerini benimseyerek piyasa ekonomisine sosyal adalete dayanan bazı insanî ve toplumsal değerler kazandırarak, klâsik liberalizm ve sosyalizme alternatif ekonomik düzenler içinde ortaya çıkmış bir üçüncü yol olarak da tanımlanabilmektedir.

Piyasa mekanizmalarının sonuçlarının ahlaki ve sosyal yönleriyle kabul edilebilir makul sonuçlar olarak göstermenin liberal bir yanılğı olduğunu savunan Müller-Armack, hedefleri bağlamında her ne kadar etik ve sosyal davranışlara saygı gösterse de piyasa ekonomisinin, tek başına "etik bir düzen" olduğunun iddia edilemeyeceğini vurgulamıştır. Müller-Armack'a (1976a: 253) göre aslında teknik yönden etkili olan piyasa ekonomisi, değerleri kabul eden ama kendi başına sosyal değerleri ortaya koyamayan ve koruyamayan bir düzendir. Müller-Armack, bu teşhisinin de ötesine giderek şöyle bir iddiada bulunmuştur: "Piyasa mekanizması, değerlerin temellerini zenginleştirmekten ve hatta onların yerine yenilerini koyabilmekten çok, onları yok etme eğilimindedir." (Müller-Armack, 1976b: 298).

Şu kesin bir gerçek ki Müller-Armack, "sosyal" kelimesini henüz kullanmadan önce de bir üst kavram olarak "piyasa ekonomisi" kavramından her türlü

kamusal sosyo-ekonomik baskılara ve dayatmalara karşı çıkararak, insanın özgürlüğüne açıkça vurgu yapmıştır. Piyasa ekonomisi, her halükârda velev ki sosyalist devletçilik uygulamalarına göre daha az verimlilik gösterse dahî yine de özgürlüklerin ve insan haklarının hatırı için uygulanması gerekmektedir (Müller-Armack, 1947: 65).

Buradan da anlaşılacağı üzere Müller-Armack, sosyalizmi piyasa ekonomisini yok eden bir dünya görüşü olarak görmektedir. Başka bir açıklamasında Müller-Armack yine sosyalizmin ana unsurlarından olan üretim araçlarının kamulaştırılması fikrinin sosyal piyasa ekonomisi ile bağdaşmadığını açıkça dile getirmiştir (Müller-Armack, 1976c: 150).

Klâsik liberalizm (kapitalizm) ve sosyalizm (komünizm) dışında bir üçüncü yol olarak kabul görülmesi gereken sosyal piyasa ekonomisinin (Schlecht, 1991: 215) diğer ekonomi sistemlerinden en büyük farkı, hem toplum hem de piyasa odaklı bir düzene sahip olmasıdır.

Müller-Armack'ın sosyal piyasa ekonomisi kavramında geçen "sosyal" kelimesini her zaman büyük S harfiyle yazmıştır. Bunka ki amaç, "Sosyal" sıfatının bütün toplumsal sorunların çözümüne açık bir sistem olduğunun bir göstergesiydi. Bir başka deyişle oluşturduğu sosyal piyasa konsepti, hiçbir zorluk çıkarmadan, örneğin

Tablo 1. Değişik Faktörler Açısından Ekonomi Modelleri İçinde TYE'nin Özellikleri

	(Sosyal) Piyasa Ekonomisi	Merkezi Planlama (Sosyalizm)	Toplum Yararı-Ekonomisi
İşletmelerin Hedefi	Kâr/Sermaye Artırımı	Kamu yararı	Toplum Yararına İş birliği ve gelir dağılımı
Devletin Toplumsal Hedefi	(Sosyal refah/adalet) İktisadi kalkınma	Toplumsal eşitlik/Sosyal güvenlik	Herkes için sosyal refah/adalet
Araç	Kâr/Para	İş birliği	Kâr/Para
Plânlama	(Kartel denetimi eşliğinde) Adem-i Merkeziyetçi/Bireysel	Merkezi	Adem-i Merkeziyetçi/Bireysel
İşleyiş	(Gerektiğinde devlet müdahalesi ortamında) Piyasa	Plân	Piyasa
Mülkiyet	Sınırsız/Özel	Kamu merkezli	Sınırlı özel/Gerisi toplum merkezli
Fiyat Oluşumu	(Âdil) rekabet ortamında piyasa	Merkezi plân	Piyasa
İşletmelerin Amacı	Kâr maksimizasyonu (ve toplum yararına sosyal sorumluluk)	Plânı gerçekleştirme	Toplum Yararı
Vergilendirme	(Müterakki) âdil vergi sistemi (yeniden gelir dağılımı)	Yok	Büyük kârların bir kısmının kamulaştırılmasına dayanan vergi sistemi

Kaynak: Kullanılan kaynaklardan elde edilen bilgilerden yola çıkarak kendi tasnif modelimiz.

doğal çevrenin korunması hedefini de içine alacak biçimde konseptine "ekolojik ve sosyal piyasa ekonomisi" denilmesinden bile memnuniyet duymuştur (Kruip, 2011: 18).

İşte Felber de tam da buradan hareketle aslında sosyal piyasa ekonomisini ekolojik değerlerle zenginleştirmek suretiyle yeni bir

ekonomik model ortaya koymuş olmaktan çok sosyal piyasa ekonomisini ölçülebilir yeni değerlerle geliştirmiştir (Bkz. Tablo 1).

2.2. TYE'nin Değerler Ekseninde İşletme Temelli Matrisi ve Bilançosu

Neo-liberal sisteminin birey-

ciliği teşvik edici sistemini değiştirmeyi niyetlenen başta Felber olmak üzere TYE'nin kurucuları, işletmelerin toplum yararına yönelmelerini sağlamak için hangi değerlerin özellikle yol gösterici olacağına yönelik fikir teatisinde bulunmuştur. Bu ortak düşünce sürecinde bu değerlerin aslında hemen hemen bütün demokratik anayasalarda herhangi bir biçimde ilkesel olarak yer aldığına dair kanaate varılmıştır. Bu anayasal ilkeler; genelde insan onuru, sosyal dayanışma, ekolojik sürdürülebilirlik, adalet ve şeffaflık içeren katılımcı demokrasidir. Bu ilkeler, yaşamın anlamını unutturan, ekolojik yıkıma neden olan, katılımcı demokratik yapıları zayıflatan, temel insani ihtiyaçları göz ardı eden ve sosyal adaletsizliğe yol açan mevcut neo-liberal ekonomik yapının ortadan kalkmasına ve bunun yerine değerleri ön plânda tutan TYE'nin oluşumuna yardımcı olmaktadır (Felber, 2015: 30-31).

TYE kurucuları, değerler üzerine işleyen bir iktisat modelinin oluşturulmasının, gerek insan/girişimci gerekse kurumlar/işletmeler açısından olsun kısa sürede problemsiz ve çatışmasız olarak gerçekleştirilemeyeceğinin bilincindedir. Ne var ki toplum yararına işleyen sağlıklı bir ekonominin sürdürülebilirliği, gelecek nesiller için vazgeçilmez bir hedef olduğu için mezkûr beş değer in amaçları doğrultusunda, işletmelerdeki insanların bu ortak yarara daya-

nan yolda ilerlemelerine yardımcı olmalarını sağlayan bir yapısal enstrüman geliştirilmiştir. Bir başka deyişle, bir matris şeklinde yapılandırılmış olan bu enstrüman, bir işletmenin toplum yararına katkısını ölçülebilir kriterler içeren bir Toplum Yararı Bilançosudur. Değerleri (çıkarları) ortaya koymak ve bunları aktarmak, aynı zamanda paydaş gruplarıyla da ilgili olduğundan Felber, etkin topluluklarda "başarılı ilişkiler" terimini kullanmaktadır. TYE'de kişilerarası bağların ve ekolojik ilişkilerin etkinliğinde iyileşmeler hedeflendiğinden dolayı performans ve ekonomik başarı, yeni bir anlam kazanmaktadır (Felber, 2015: 108-109).

TYE'nin oluşturulmasıyla birlikte ekonomideki aktörlerin birbirleriyle kenetlenmesi (İttihat Ekonomisi) sağlanacak ve böylece günümüzde her bir aktörün ayrı telden çaldığı parçalanmış ekonomiye bir alternatif olacaktır. TYE modeli ekseninde oluşturulan 5 merkezi değer (İnsan Onuru; Dayanışma, Adalet, Ekolojik Sürdürülebilirlik, Şeffaflık/Ortak Karar) için 17 gösterge geliştirilmiştir. Bu 17 göstergenin de 56 alt göstergesi bulunmaktadır. Her gösterge için 4 seviye elde edilebilmektedir: 1.) İlk adımlar; 2.) Gelişmiş; 3.) Deneyimli; 4.) Örnek teşkil edecek kadar mükemmel (Felber, 2015: 40). Tüm bu değerler, göstergeler ve alt göstergeler, nihai olarak tedarikçiler, mal sahipleri ve finansörler, çalışanlar,

Tablo 2. İşletme Temelli Toplum Yararı Ekonomisi Matrisi (5.0)Özellikleri

DEĞERLER	İNSAN ONURU	DAYANIŞMA VE ADALET	EKOLOJİK SÜRDÜREBİLİRLİK	ŞEFFAFLIK VE ORTAK KARAR
PAYDAŞLAR				
A: TEDARİKÇİLER	A1: Tedarik zincirinde insan onuru	A2: Tedarik zincirinde dayanışma ve adalet	A3: Tedarik zincirinde ekolojik sürdürülebilirlik	A4: Tedarik zincirinde şeffaflık ve ortak karar
B: MAL SAHİPLERİ VE FİNANS ORTAKLARI	B1: Fon işlerinde etik tavır	B2: Fon işlerinde sosyal tavır	B3: Sosyal-ekolojik yatırımlar ve kaynak kullanımı	B4: Mülkiyet ve birlikte karar
C: ÇALIŞANLAR	C1: İşyerinde insan onuru	C2: İş sözleşmelerinin teminatı	C3: Çalışanların ekolojik davranışları için teşvik	C4: İşletme içi birlikte karar ve şeffaflık
D: MÜŞTERİLER VE ORTAK GİRİŞİMCİLER (DİĞER İŞLETMELER)	D1: Müşterilerle etik ilişki	D2: Ortak girişimcilerle işbirliği ve dayanışma	D3: Ürün ve hizmetlerin kullanımı ve elden çıkarılmasında ekolojik sonuç	D4: Müşteri katılımı ve ürün şeffaflığı
E: SOSYAL ÇEVRE	E1: Ürünlerin ve hizmetlerin anlamı ve sosyal etkisi	E2: Toplum yapısına katkı	E3: Ekolojik yan etkilerinin azaltılması	E4: Şeffaflık ve toplumsal birlikte karar

Kaynak: <https://www.ecogood.org/what-is-ecg/>, (Erişim Tarihi: 09.12.2021).

müşteriler/ortak girişimciler ve sosyal çevre gibi paydaşlarla ilişkilendirilmektedir.

Objektif bir değerlendirme yapabilmek için temel oluşturan göstergelere belirli puanlar verilmektedir. Geliştirilen bu son model için her bir göstergeye 50 Puan verilmektedir. Bir işletme ne kadar dayanışmacı, sosyal sorumluluk sahibi, ekolojik olarak sürdürülebilir, demokratik ve şeffaf davranır ve faaliyet gösterirse, o kadar çok toplum yararı puanı elde etmektedir.

Bilanço, x ekseninde hedeflenen değerler, y ekseninde bir işletmenin temas grupları (paydaşlar) gösterilecek şekilde yapılandırılmıştır; Değerler ve paydaşlarının

kesiştği noktada özel göstergeler geliştirilmiştir. Örneğin "Dayanışma ve Adalet" değeri ile "Çalışanlar" temas grubu değerinin kesiştiği noktada, işletme içinde "İş sözleşmelerinin teminatı" (C2) göstergesi bulunmaktadır (Bkz. Tablo 2). Kesişen 20 nokta olduğuna göre azami puan 1.000'dir. Bu anlamda TYE-Matrisi, işletmelerin toplum yararına ne kadar eğilimli olduğunu ölçen bir araçtır. İşletmelerin toplum yararına ne kadar yöneldiğini ölçmede ağırlıklı olarak öz değerlendirme (bilançonun hazırlanması), emsal değerlendirme/raporu (Peer-Evaluation) ve dış denetimler (rapor ve sertifika) gibi unsurlar söz konusudur².

² <https://old.ecogood.org/en/common-good-balance-sheet>, (Erişim Tarihi: 13.12.2021.)

Bu çizginin altında, uluslararası çalışma standartlarının (ILO) ihlali, düşmanca devralmalar, patentlerin bloke edilmesi, damping fiyatları gibi olumsuz kriterler tanımlanmıştır. Sıfır çizgisinin üstünde, bir işletmenin toplum yararına olan mevcut durumunu belirlemek için, olumlu kriterler bulunmaktadır. Muhasebe veya denetimden sonra işletme, kendini -2.950 ile +1.000 puan arasında değişen bir ölçekte değerlendirmektedir. Elde edilen sonuç, bir trafik lambasını ve bir göstergeler yıldızını andıran renkli şekillerle gösterilmektedir. İdeal olarak işletmeden sorumlu bir yönetici ekip, çalışanlarla birlikte sonuç verilerine dayanarak gelecekte toplum yararı için bilançolarını iyileştirici stratejiler geliştirebilme fırsatı yakalayabilecektir. Denetim sürecinin sonunda işletmeye bir sertifika verilmekte ve bu da işleminin web sitesinde yayınlanmaktadır.

Puanı yüksek olan firmalar, daha az vergi ve daha düşük gümrük tarifeleri ödemeli, daha ucuz kredi alabilmeli, kamu ihalelerinde tercih edilmeli, kamu üniversiteleri ile araştırma işbirliğinden ve kamu finansmanından faydalanmalıdır. Bu, artan maliyetleri karşılamaya ve toplum yararı için düşük puana sahip işletmelerden daha ucuz ürün ve hizmetler sunabilmeye yardımcı olmalıdır (Felber, 2010: 34). Buna ek olarak Felber, imalatçı

işletmecisinin yüksek toplum yararı puanlarına sahip ürünleri etiketlemeyi önermektedir. Böylece bilinçli tüketicilerin nezdinde bu ürünler, tercih nedeni olma şansını yakalayabilmektedir.

TYE'nin en önemli enstrümanı olan toplum yararı bilançosu, gönüllü olarak bu işlemleri kabul eden işletmeler için bir ayna ve pusula işlevi görmektedir. Şirketler, bu kapsamlı bilanço ile faaliyetlerinin ekolojik, sosyal ve iktisadi raporunu bir bütünlük içinde ortaya koyabilmektedir. Toplum yararı matrisi ve bilançosu, işletmeler tarafından gelen eleştiri ve tekliflere göre düzenli olarak düzeltilmekte ve güncellenmektedir. En son olarak ortaya çıkan 5.0-Matrisi, AB tarafından bir Kurumsal Sosyal Sorumluluk (Corporate Social Responsibility/CSR) - Raporu olarak kabul edilmiştir.

2.3. TYE Modelinin İşletmecilik Çerçevesi

TYE modelinde kapitalist/liberal sistemde temel bir hak olan özel mülkiyetin sınırlandırılması öngörülmektedir. Bu bağlamda özgürlüğün sınırlandırılması, herkese özgürlük tanıyabilmek için bir ön şarttır.

Ancak liberalizmin de bir temel ilkesi olan bu hak, ekonomik liberalizme ve kapitalist piyasa ekonomisine de aktarılmamıştır. Buna bağlı olarak zengin ve fakir ara-

sındaki gittikçe açılan bu makas, TYE sayesinde engellenmelidir. Bu amaçla Felber, aşağıdaki yasal yenilikleri önermektedir (2010: 62):

- Gelir düzeylerdeki âdil olmayan farklılıklar, örneğin yasal asgari ücretin 20 katı ile göreceli olarak sınırlandırılmalıdır.

- Özel servetin miktarı/değeri belirli düzeyin altında olmalıdır. (Örneğin kişi, 10 milyon AVRO'nun üzerinde bir sermayeye sahip olmamalıdır).

- Özel mülkiyete ait işletmelerin büyüklüğüne bir sınırlandırma getirilmelidir. Buna göre özel işletmenin mülkiyeti, tedrici olarak çalışanların oyları ile personelin ve toplumun lehine el değiştirilmelidir. (Örneğin bir işletmede 250/500/1.000'den fazla insan çalışıyorsa çalışanların oy hakları yüzde 25 / yüzde 50 / yüzde 75 olmalıdır. 5.000'den fazla personeli olan işletmenin mülkiyet hakkı tamamen çalışanlara ve topluma geçmelidir).

- Miras hakkı, örneğin kişi başına nakdi ve gayrimenkul varlıklar, 500 bin AVRO ile sınırlandırılmalıdır. Bu değerini aşan veraset malları, halk arasında "demokratik çeyiz" olarak paylaşılmalıdır.

Tüm bu somut rakamlar içeren öneriler, nihai olarak demokratik bir süreçte halk tarafından belirlenmeli ve onaylanmalıdır. Bu önerilerin amacı, (maddi) özgürlük ve eşitlik arasında oluşan sosyal adaletsizliği ortadan kaldırmaktır.

(Maddi) özgürlük alanında sınırlamalar getirilmedikçe eşitsizliğin de ortadan kaldırılması mümkün değildir. "Özgürlük önemlidir ancak daha da önemlisi herkesin aynı/eşit özgürlük hakkına sahip olmasıdır. Bu nedenle mülkiyet hakkı nisbi olarak sınırlı tutulmalıdır" (Felber, 2010: 78).

Eleştirilere karşı Felber, bu önerilerinin komünizm ile hiçbir ilgisinin olmadığını ileri sürerek, bir kişinin bu yeni sistemde asgari ücretin 20 misline kadar gelir elde edebileceğine göre yılda net olarak 300 bin AVRO'ya kadar gelir elde edebileceğini söylemektedir. Bu gelir ile bir kişi, muhteşem bir villaya sahip olabileme veya başarılı bir şekilde küçük ve orta ölçekli bir işletmeyi özgürce yönetebilme hakkına sahip olabilecektir.

Ancak bir birey, üretime dayanan ekonomik performans olmadan artık yalnızca sermayeden elde edilen finans (faiz) gelirleriyle yaşayamaz, büyük şirketler demokratik hükümetlerden siyaseten daha güçlü olamaz ve özel varlıklar da çok az kişilerin ellerinde artık daha çok yoğunlaşamaz ve nesiller boyunca aktarılamaz.

TYE'de amaç, artık finansal kâr olmayacağına göre toplum yararı mantığına uygun olarak para bir amaç olmaktan çıkmakta ve sadece bir araç olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle şirketlerin finansal artı değerlerinin (kârlarının) kullanımı da yasal olarak

yeniden toplum yararına düzenlenmelidir. Bu düzenlemelerle bir yandan kapitalizmin fırsat verdiği sonsuz sermaye birikimi önlenmeli, diğer yandan da kârların "zararlı" alanlarda kullanımının önüne geçilmelidir. Bu bağlamda parasal fazlalıkların (kârların) kullanımı, beş alanda faydalı bir şekilde değerlendirilebilir (Felber, 2010: 35-38):

1.) Fazlalıklar, sosyal veya ekolojik yönden katma değer yaratan yatırımlara dönüştürülebilir.

2.) Gelecekte olası zararlar ve kayıplar için fazlalıkların belirli bir kısmı ihtiyat akçesi olarak değerlendirilebilir.

3.) Öz sermayenin artışı veya kredilerin geri ödenmesi için kullanılabilir.

4.) Fazlalıklar, çalışanlara ve ortaklara (hissedarlara) yasal üst gelir sınırına kadar kâr payı olarak dağıtılabilir.

5.) Fazlalıklar, ortak girişimcilere faizsiz kredi olarak verilebilir.

Felber, fazlalıkların hangi alanda nasıl kullanılabileceğine yönelik somut önerilerde bulunurken, bunların hangi amaçlar için kullanılmaması gerektiği konusunda da bazı sınırlamalar getirmektedir. Buna göre fazlalıklar, şirket için çalışmayan sahiplerine ve ortaklara dağıtılmamalı, diğer şirketlerin devralmaları ve çalışanların onayı alınmadan şirket birleşmeleri için kullanılmamalı, finansal

yatırımlara yönlendirilmemeli ve siyasi partilere bağış olarak gitmemelidir (Felber, 2010: 38-43).

Bu taleplerin temeli, TYE'de üretim odaklı ekonomik bir performans göstermeden sermayeden hiçbir kâr elde edilemeyeceği ilkesine dayanmaktadır. Para, bir üretim aracıdır ancak emek kullanılmadan ve toplum için sosyal veya ekolojik katma değer yaratmadan bir kâr aracı değildir.

2.4. TYE Modelinin Finansal Çerçevesi

TYE'de sermayeden faize dayanan kâr elde edilmesi artık mümkün olmayacağına göre bugün bildiğimiz anlamda finansal piyasalar da hükmünü kaybedecektir. TYE'de para, artık bir kamu malı olarak işlev görecektir. Toplum yararına yönelik olarak faaliyet gösterecek olan demokratik bankalar, bu sermayeyi sadece yönetmekle sorumludur.

Bu bankalar, sadece bazı temel hizmetler sunacaktır: Örneğin, tüm mudiler için ücretsiz olarak cari hesap yönetimi, garantili tasarruflar, özel sektör için ekolojik-sosyal amaçlı krediler (toplum faydasına ölçülen katkı ne kadar büyükse, koşullar da o kadar uygun olmalı), devlete düşük maliyetli krediler (sadece enflasyon ve işlem maliyetleri için ücret talep edilmeli) ve yabancı para bozdurma. Toplum yararına uygun banka sisteminde ne kredi ne de tasar-

ruflar için faiz uygulaması olmayacağından (kredi alanlar, sadece bankanın masraflarını karşılamak için bir ücret ödemelidir) ve krediler de sadece tasarruf mevduatı miktarınca verileceğinden dolayı bankaların bundan böyle para yaratması söz konusu olmayacaktır. Bu da enflasyonun gerilmesine ve hatta yok olmasına yol açacaktır (Felber 2010: 50-51).

TYE'de hisse senetleri, borsa, döviz piyasaları, vadeli işlem borsaları ve emtia piyasaları artık olmayacaktır. Şirket hisseleri sadece bir şirketin çalışanlarına ait olabileceğinden, hammadde fiyatları demokratik olarak belirlendiğinden, "globo" dünya ticaret para birimi olarak uygulanacağından ve döviz kurları "esnek bir şekilde sabitleneceğinden", artık borsalara ihtiyaç duyulmayacak ve "finansal kumarhane" tarihe karışacaktır (Felber 2010: 52).

2.5. TYE Modelinin Sosyal Politika Çerçevesi

İş sağlığı ve güvenliğini sağlamak ve insanları çalışma hayatı boyunca maruz kaldıkları iş yükü ve baskısından kurtarmak için Felber (2010: 48), her on yılda bir dinleme/tatil yılı (sabbatical izni) önermektedir. Sosyal politika tarihi açısından bu öneri, o kadar da yeni sayılamaz. Nitekim Almanya'da sosyal hizmet bilim ve

mesleğinin oluşumunda önemli katkıları olan Alice Salomon (1872-1948), profesyonel sosyal çalışmacılara her altı yılda bir "sabbatical izni"nin verilmesini uygun görmüştür. Kelime olarak Almanca'da Sabbat, İbranice'de Şevat (Şebat=Dinlenme, bırakma), Arapça'da Şebat ve Türkçe'deki Şubat (Sebat) ayları, İbrani takvimindeki bu ayla yaklaşık aynı döneme denk gelmektedir. Terim olarak "Sebat Yılı" (Sabbatical), uzun bir tatil/izin hakkı tanıyan bir çalışma modelidir. ABD kökenli bir kavram olan ve Tevrat'ta geçen "sabbatical", ABD üniversitelerinde akademisyenlerin motivasyonunu artırmak için verilen, "Gap Year" olarak da ifade edilen bir araştırma/dinlenme/yenilenme dönemidir. Akademide, altı yıl çalıştıktan sonra bir yıllığına ara verilmesine "sabbatical izni" denilmektedir (Seyyar ve Köleoğlu, 2021: 157).

1990'lardan beri Avrupa üniversitelerinde de uygulanan bu çalışma modeline göre 6 yıl çalışan akademisyenlere 1 yıl ücretli izin verilmektedir. "Sabbatical izni" sisteminin, 2017'de YÖK Kanunu için hazırlanan 11 maddelik teklifte Türkiye'de de uygulanması düşünülmüştür³.

Çalışma hayatında da her 10 yılda iş görenlere bir yıllık izin hakkı verilmesi halinde ortalama olarak çalışan işgücünün yüzde 10'u

³ HaberTürk, (2017), "Sabbatical izni" sistemi, Türkiye'ye de gelecek, <https://www.haberturk.com/gundem/haber/1491915-sabbatical-izni-sistemi-turkiyeye-de-gelecek>, (Erişim Tarihi: 01.12.2021).

aktif olarak emek piyasasında bulunmayacağına göre işsizliğin de aynı oranda düşeceği tahmin edilmektedir. İzne ayrılan iş görenlere, azalan işsizlikten elde edilen daha doğrusu ödenmeyen işsizlik ödenekleri, şartsız vatandaşlık geliri olarak verilmelidir. Bu zaman zarfında iş görenler, bir yıl boyunca aile, kültür, sanat ve seyahat gibi faydalı alanlarda zamanlarını kullanabilmektedir. Çalışma gücünde olmayan dezavantajlı sosyal gruplara, dayanışma fonundan tam gün çalışanların elde ettikleri asgari ücret miktarınca vatandaşlık geliri bağlanmalıdır. Diğer taraftan haftalık çalışma saatleri tedrici olarak 30 saate kadar indirilmelidir. Böylece çalışanların iş dışı serbest zamanları artacak ve hobi, bahçe işleri, spor gibi sosyo-kültürel etkinliklere daha çok vakit ayrılacaktır (Felber, 2012: 184-185).

2.6. TYE Modeline Eleştirel Bir Bakış

2004'e kadar Avusturya Sanayiciler Federasyonu'nun eski şef ekonomisti olan Fürst (2011), bir gazetede yaptığı konuk yorumunda Felber'in dünya görüşünü şu sözleriyle eleştirmiştir: "Felber, bu Biedermeier (burjuva sınıfının zevk ve sanat anlayışına uyum gösteren) tarzını, kapitalist piyasa ekonomisi ile merkezi plan ekonomisi arasında üçüncü bir yolmuş gibi satışa çıkartmaktadır. Ama dikkat. Burada iş yapan idealist bir

romantik erkek yoktur, düpedüz komünist ruhlu bir devrimci vardır."

Çünkü "250'den fazla çalışanı olan tüm şirketler kamulaştırılacak. 250 ile 5.000 çalışanı olan şirketler, kısmen çalışanların mülküne kısmen de kamunun mülküne devredilecek. 5.000'den fazla çalışanı olan şirketler ise yüzde 100 "kamuya" aktarılacak. Bununla birlikte, bu tür şirketlerin denetimi, demokratik olarak meşru olan hükümete değil de muğlak bir ifade olan "demokratik egemen bir güce" tevdi edilecektir."

Şirket kârları artık sahiplerine değil de yalnızca çalışanlara dağıtılacak. Şirketlerin finansal piyasalara yatırım yapmaları yasaklanacak. Zaten Felber'in ekonomi dünyasında para piyasaları da lağvedilecektir. Tüm bu yasakçı düzenlemelerin uygulanabilirliği, polis devletini andıran büyük bir kontrol aygıtı tarafından takip edilmeli ve sürekli olarak denetlenmelidir.

Felber'in modeline göre, Avusturya gibi bir ülke sadece AB'den ve para birliğinden değil aynı zamanda Avrupa Konseyi'nden, Dünya Ticaret Örgütü'nden de çıkmak zorunda kalacak ve uluslararası anlaşmaların çoğunu feshetmek zorunda kalacaktır. Bu durumda finansal sermaye ülkeden alelacele kaçmak zorunda kalacak, şirketler büyük çapta yurtdışına taşınma gereği duyacak ve

girişimciler yabancı ülkelerde yatırım yapacaktır.

Kamulaştırılan bankalar, para ve sermaye piyasalarından koparılacağı için birkaç gün içinde çökmeye mahkûm edilecektir. Sigorta şirketleri ve (bireysel) emeklilik sandıkları (sigortalı) da buna benzer bir akıbet yaşayacaktır. Döviz rezervleri sürekli olarak eriyecek, tüm mal ve hizmet ithalatının büyük ölçüde kesilmesi gerekecek ve üretim için yurt dışından ara mala ihtiyaç duyan fakat bunları ithal edemeyen şirketler batacaktır. Böylece ülke, toplumsal refaha kavuşmak yerine yoksulluğa ve kaosa itilecektir (Fürst, 2011).

Ağırlıklı olarak ekoloji ve çalışma toplumu bağlamında kapitalist büyüme eleştirmenlerinden olan Andreas Exner, Felber'in TYE'sine daha objektif değerlendirmelerle eleştirmiştir. Ona göre TYE'nin, piyasa ekonomisi unsurlarını hâlen taşımaya devam ettiğini, piyasa, ücretli emek, kâr ve bir değer ölçüsü olarak para gibi kapitalist niteliklere sahip olduğunu savunmuştur. Ayrıca değerler, Felber'in iddiasının aksine beşeri ilişkilerin temeli olmaktan çok bunun sadece bir yansımasıdır. Bu açıdan bakıldığında kişilerarası ilişkiler bağlamındaki değerlerin, piyasa ekonomisini daha insancıl bir yapıya kavuşturmak niyetiyle kullanılması mümkün değildir. İnsanlar, parasal teşviklerle "Pavlovian köpeği" gibi yeni bir hedef olarak

gösterilen toplum yararı lehine olabilecek bir davranış değişikliğine gidemez. TYE'ye uygun hareket eden işletmelere vergi indrimi gibi kolaylıklar sağlamak, hem kamu gelirlerini azaltacak hem de diğer işletmeleri dezavantajlı konuma getirecektir. Kısacası Felber'in iktisadi modeli piyasa ekonomisi ile toplum yararı arasındaki farkı daha da açacaktır (Exner, 2011).

Exner, diğer taraftan TYE-matris ve bilançoların bazı işletmeler tarafından ilgi görmesinin nedenini, çevre dostu üretim gibi ekolojik ve etik değerlere bağlı kalmanın sonucunda devletçe mali teşvik görme beklentisine bağlamaktadır. Aynı zamanda toplum yararı için faaliyet gösteren şirketlerin daha fazla mal satma fırsatı yakalayacağını ve daha fazla kâr elde edeceğini iddia etmektedir. Bu konsept, bazı işletmeler için cazip olabilmektedir. Özellikle "puan matrisi" sayesinde, rekabette nispeten zayıf olan küçük şirketler, devlet sübvansiyonlarından faydalanmak ümidiyle TYE modelini benimsemektedir. Demek oluyor ki TYE-Bilançosu hazırlayan şirketlerin asıl gayesi, piyasada etik değerleri yaşatmaktan çok yüksek puan toplayarak, hem devletin sağladığı mali avantajlardan yararlanmak hem de daha çok kâr elde etmektir. Exner'e (2011) göre TYE, bir pazarlama konseptinden başka bir şey değildir

Felber ise bütün bu eleştiri-

lere karşı TYE modelini savunurken, bunun "ne mevcut ekonomik modeller içinde ne en iyisi, ne de tarihin sonu olduğunu" ileri sürmektedir. Ona göre TYE-modeli, kendini yenilemeye açık, katılımcı görüşlerden yararlanmasını bilen bir süreçtir. Gayesi, tarihsel süreçte ortaya çıkan kapitalist piyasa ekonomisi ve merkezi plan ekonomisi gibi iki aşırı modelden uzaklaşarak geleceğe köprü kurmaktır.

SONUÇ

TYE, ekonomide aktif olan bireylerin motivasyonunun sermayeyi artırmak yerine hem kendilerinin hem de toplumun ortak çıkarına hizmet eden bir sosyal piyasa ekonomisi biçimidir. TYE, gelir yaratma ve dağılımının sosyal sorumlu işletmeler aracılığıyla tek bir aşamada çalıştığı, ikincil bir dağılım yöntemi olan sübvansiyonları ve sosyal transfer ödemelerini gereksiz kılan ve dolayısıyla kapitalizme/liberalizme ve hatta kısmen de olsa sosyal piyasa ekonomisine karşı geliştirilmiş bir modeldir.

Felber'in büyük işletmelerin kârlarını sınırlama taleplerinin yanında faizli banka sistemiyle alakalı radikal önerilere yönelik eleştirileri bir tarafa koyacak olursak sosyal adaleti, insan onurunu, dayanışma ve iş birliğini ve ekolojik sürdürülebilirliği ön plana koyan yaklaşımları, genelde toplumun ortak değerleri olarak görüldüğü

için geniş kitleler tarafından ilgi görmektedir.

Felber'in modelinde en çok dikkat çeken unsur, makro-ekonomik vizyona yönelik tartışılabilir önerilerin dışında işletmeler için hazırlanmış alternatif bir muhasebe yöntemi olarak somut ve uygulanabilir bir Toplum Yararı-Matrisi ve Bilançosudur. Toplum Yararı- Bilançosu, işletmelerin ilişkisi içinde oldukları temas grupları bağlamındaki faaliyetlerini toplum yararı lehinde ve aleyhinde olan unsurları, puanlama sistemi ile bir matris şeklinde yansıtmaktadır.

İşletmeleri Toplum Yararı-Bilançosu üzerinden topluma ve çevreye karşı sosyal sorumlu olmaya zorunlu kılan bir makro-ekonomik modelin sistem olarak bir bütünlük içinde uygulanabilirliği, siyasi ve hukuki altyapısı olmadan mümkün değildir. Ne var ki TYE'nin düşünülmesi ve hayata geçirilmesi, işletme düzeyinde başlamakta ve sosyal sorumlu işletmecilerin gönüllü katılımı ile bugün bile gerçekleştirilmektedir. Nitekim birçok ülkede bugün 1.000'den fazla işletme, Toplum Yararı-Bilançosuna göre ticari ve ekonomik faaliyette bulunmakta ve kendini bu çerçevede muhasebeye çekmektedir.

TYE, mevcut kapitalist/liberal ekonomik sistemlerden şüphe duyan ve yeterince yararlanamayan, toplum ve çalışma hayatında güven, dayanışma ve işbirliği gibi

değerlerin girişimciler tarafından da benimsenmesini isteyen sosyal duyarlı işveren ve düşük ücretli iş görenlere hitap etmektedir. Dolayısıyla mevcut gelir dağılımının adaletsiz olduğunu düşünen insanlar, TYE'nin gelir ve servet eşitsizliklerinin azaltılmasına yönelik önerilerini memnuniyetle kabul edebilir. Mevcut ekonomik sistemlerde fırsat eşitliği bağlamında çok az yükselme imkânı olanlar, demokratik süreçlerde yeterince söz sahibi olmayanlar, toplum yararı için yaşam koşullarını ve hayat kalitesini iyileştirme vaadinde bulunan Felber'in TYE modelini benimseyebilir.

Nitekim Toplum Yararı-Bilançosunu gönüllü olarak uygulayan işletmelerde çalışan personel, çalışma ortamından ve ücret politikasından memnun olduğu gözlemlenmektedir. Toplum yararına çalışan/çalışmak isteyen işletmelere devlet eliyle kamusal destek ve mali teşvik programları uygulandığında TYE-modeline göre faaliyet gösteren işletmelerin sayısı artacaktır.

Ne var ki TYE-modelinin bütün işletmeler tarafından kabul göreceği de şüphelidir. Özellikle kârı yüksek olan şirketler ile büyük servet ve yüksek gelir sahipleri, mali açıdan dezavantajlı duruma gelecekleri için TYE modelini reddedecektir. Örneğin 5.000'den fazla çalışanı olan şirketler, personel tarafından yönetilecek ve fiilen

kamulaştırılacaktır. Muhafazakâr ve liberal görüşlü politikacılar, TYE-modelinin bu yönünü savunmaları da mümkün olmayacaktır. Direkt demokrasinin katılımcı unsurları güçleneceğinden dolayı halk tarafından seçilmiş siyasi temsilcilerin tek başına ve temsiliyet yetkisi sınırlandırılacaktır.

Ancak ekonomi ve doğal çevre bağlamında sosyal adalet, iş birliği, etik ve ekolojik sürdürülebilirliğe yönelik görüş ve önerilerinin hemen bütün kesimlerin ortak arzusu olduğu için TYE modelinin gelecekte bu alanlara yönelik katkılar sağlayacağına muhakkak gözüyle bakılmalıdır. Nitekim Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi, TYE modelinin Avrupa değerlerine ve sosyal sorumluluk anlayışına dayandığı ve iç pazarı ekonomik yönden daha etik bir konuma getireceği gerekçesiyle hem Avrupa hem de ulusal yasal çerçeveye entegre edilmesini talep etmiştir. Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesine göre "TYE, sosyal ekonomi, döngüsel ekonomi, paylaşım ekonomisi (share economy), fonksiyonel ekonomi, kaynak temelli ekonomi ve 'Blue Economy' gibi temel değerlere yakın konseptlere dayanan bütüncül bir yaklaşımdır" (AB Resmî Gazetesi, 2016, m. 1.1. ve 1.2). AB tarafından TYE'nin Avrupa değerlerini güçlendiren, sosyal birliği pekiştiren ve sorumlu bir ekonomik sistemi teşvik eden pratik bir model olarak resmen ilan

edildiğine göre TYE, bundan böyle daha çok sayıda sivil toplum kuruluşu, şirket ve üniversite tarafından destekleneceği düşünülmektedir.

Türkiye de TYE modelini, özellikle sosyal inovasyonu, yardımlaşmayı, istihdamı, katılımcılığı ve çevreyi teşvik eden yönleriyle milli değerlerine uygun etik ve sosyal piyasa ekonomisi oluşturmaya yönelik adımlar atmalıdır. Çünkü toplumun ortak yararı için çalışmak, sadece sosyal politika tedbir-

leri oluşturmakla yükümlü hükümetlerin/siyasetçilerin değil aynı zamanda iktisat teorisyenlerinin ve iş insanlarının da görevidir. Herkes toplum yararına yönelik faaliyet konusunda üzerine düşen görevi yaptığında bundan sadece toplum değil iyilikte bulunan kişiler de kendilerini iyi ve huzurlu hissedecektir. Çünkü başkaları için iyi niyetle yapılan iyilikler, bireysel ve toplumsal ruh sağlığına iyi gelen en gizemli ilaçtır.

KAYNAKÇA

AB Resmi Gazetesi, (2016), Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi'nin "Toplum Yararı Ekonomisi: Sürdürülebilir Bir Ekonomik Model İçin Sosyal Birlik" Hakkındaki Görüşü", (İnisiyatif Görüş), 15.01.2016/C 013/06.

Akıllıoğlu, T. (1991), "Kamu Yararı Kavramı Üzerine Düşünceler", Amme İdaresi Dergisi, 24 (2), 3-15.

Aristoteles, (1958), Politik: Übersetzt und mit erklärenden Anmerkungen und Registern versehen von Eugen Rolfes, 3. Buch, Hamburg, Felix Meiner Verlag.

Aristoteles, (1983), Nikomachische Ethik, (Übers. und hrsg. von Gernot Krapinger), Stuttgart: Reclam Verlag.

Armin, Hans Herbert von, (1977), Gemeinwohl und Gruppeninteressen: Die Durchsetzungsschwäche allgemeiner Interessen in der pluralistischen Demokratie. Frankfurt a.M.: Metzner Verlag.

Baumast, B., Pape, J., Weihofen, S. ve Wellge, S., (2019), Betriebliche Nachhaltigkeitsleistung messen und steuern, Stuttgart: Eugen Ulmer Verlag.

Bavyera Anayasası, (1946), <http://www.verfassungen.de/by/verf46-i.htm>, (Erişim Tarihi: 28.11.2021).

Eucken, W., (1952), Grundsätze der Wirtschaftspolitik, 6. durchgesehene Auflage, Tübingen: Mohr-Siebeck Verlag.

Exner, A. (2011), Neue Werte im Sonderangebot: Die Gemeinwohl-Ökonomie Christian Felbers, Streifzüge 51/2011, <http://www.streifzuege.org/2011/neue-werte-imsonderangebot-die-gemeinwohlokonomie-christian-felbers/comment-page-1#comment742>, (Erişim Tarihi: 17.12.2021).

Felber, C. (2015), Change Everything: Creating an Economy for the common good. London: Zed Books.

Felber, C. (2010), Die Gemeinwohl-Ökonomie: Das Wirtschaftsmodell der Zukunft. Wien: Deuticke Verlag.

Felber, C., Kofranek, M. (2020), Gemeinwohl-Gemeinde werden, ÖGZ 3, (Hg.), Die soziale Stadt, https://web.ecogood.org/media/filer_public/09/ce/09ce81ea-69c2-4cb5-845f-be3dd7abd40e/2020_03_04_oegz-.pdf, (Erişim Tarihi: 17.12.2021).

Felber, C. (2012), Die Gemeinwohl-Ökonomie. Eine demokratische Alternative wächst. (Aktualisierte und erweiterte Neuausgabe), Wien: Deuticke Verlag.

Flashar, H. (2013), Aristoteles: Lehrer des Abendlandes, München: Ch. Beck Verlag.

Friedman, M. (1970), The Social Responsibility of Business is to Increase its Profits. In: New York Times Magazine, 13. September, 32-36.

Fürst, E., (2011), "Ein Wegweiser in die Armut und ins Chaos", Die Presse, 01.02.2011, <https://www.diepresse.com/629941/ein-wegweiser-in-die-armut-und-ins-chaos>, (Erişim Tarihi: 15.12.2021).

Gabler Wirtschaftslexikon, (2018), https://wirtschaftslexikon.gabler.de/search/content?keys=Gemeinwohl&sort_by=search_api_relevance&sort_order=DESC, (Erişim Tarihi: 12.12.2021).

Grundgesetz (Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası: Temel Yasa), (1949), <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html>, (Erişim Tarihi: 29.11.2021).

HaberTürk (2017), "Sabbatical İzni" Sistemi, Türkiye'ye de Gelecek <https://www.haberturk.com/gundem/haber/1491915-sabbatical-izni-sistemi-turkiyeye-de-gelecek>; (Erişim Tarihi: 01.12.2021).

Horn, K. I. (1996), Moral und Wirtschaft: Zur Synthese von Ethik und Ökonomik in der modernen Wirtschaftsethik und zur Moral in der Wirtschaftstheorie und im Ordnungskonzept der Sozialen Marktwirtschaft. Tübingen: Mohr Verlag.

Isensee, J. (2014), Gemeinwohl und öffentliches Amt: Vordemokratische Fundamente des Verfassungsstaates, Wiesbaden: Springer Fachmedien Verlag.

Kayadelen, M., Konukman, A. ve Türkyılmaz, O. (2015), "Enerjide Toplum Yararı", TMMOB 10. Enerji Sempozyumu 3-5 Aralık 2015, Samsun-Sinop "Enerjide Toplumsal Yarar ve Kamusalılık" Bildiriler Kitabı, https://www.emo.org.tr/ekler/0cde48f71cbe182_ek.pdf, (Erişim Tarihi: 28.03.2022).

Knight, F. H., (1922), "Ethics and Economic Interpretation", The Quarterly Journal of Economics, Vol. 36, No. 3, (May), 454-481.

Kruip, G. (2011), "Sosyal Piyasa Ekonomisinin Ana Hatları ve Bunların Hıristiyan Sosyal Ahlakıyla Bağlantısı", in: Sosyal Piyasa Ekonomisi ve İslam'daki Algılanışı, 23-24 Eylül 2010, Ankara: Konrad-Adenauer-Stiftung Yayını.

Krüger, H. (1964), Allgemeine Staatslehre, Stuttgart: Kohlhammer Verlag.

Latour, B. (2012), Das Parlament der Dinge, 2. Auflage, Frankfurt a.M.: Suhrkamp Verlag.

Meckenstock, G. (1997), Wirtschaftsethik. Berlin: De Gruyter Verlag.

Müller-Armack, A. (1976b), „Das gesellschaftspolitische Leitbild der Sozialen Marktwirtschaft (1962)“, in: Ders., 293-315.

Müller-Armack, A. (1947), Wirtschaftslenkung und Marktwirtschaft,

1. Auflage, Hamburg, 19-170.

Müller-Armack, A., (1976a), „Die Soziale Marktwirtschaft nach einem Jahrzehnt ihrer Erprobung (1960a)“, in: Genealogie der Sozialen Marktwirtschaft. Frühschriften und weiterführende Konzepte, Bern/Stuttgart: Haupt Verlag, 251-265.

Müller-Armack, A. (1976c), Wirtschaftsordnung und Wirtschaftspolitik: Studien und Konzepte zur sozialen Marktwirtschaft und zur europäischen Integration, (3.Auflage 1981), Bern/Stuttgart, Haupt Verlag.

Pies, I. (2019), Ordoliberalismus und Soziale Marktwirtschaft. Diskussionspapier Nr. 2019-02 des Lehrstuhls für Wirtschaftsethik an der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg, <http://digital.bibliothek.uni-halle.de/pe/urn/urn:nbn:de:gbv:3:2-111972>, (Erişim Tarihi: 26.05.2021).

Ritter, J. (1974), (Hg.), Historisches Wörterbuch der Philosophie, Bd. 3, Basel/Stuttgart: Schwabe & Co. Verlag.

Rolle, R., (2005), Homo oeconomicus: Wirtschaftsanthropologie in philosophischer Perspektive. Würzburg: Königshausen u. Neumann;

Schlecht, O. (1991), Die Soziale Marktwirtschaft ist der dritte Weg: Ein Modell macht Karriere, in: Das deutsche Modell: Freiheitlicher Rechtsstaat und Soziale Marktwirtschaft, München: Hrsg. von F. U. Fack, F. K. Fromme und G. Nonnenmacher, 207-215.

Seyyar, A., Köleoğlu, Y. (2021), Sosyal Hizmet Tarihine Damga Vuran Bir Bilim Kadını: Alice Salomon (1872-1948), Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.

Seyyar, A. (2007), İnsan ve Toplum Bilimleri Terimleri (Ansiklopedik Sosyal Bilimler Sözlüğü), Sakarya: Değişim Yayınları.

Sikora, J. ve Hoffmann, G., (2001), Gemeinwohl-Ökonomie auf der Grundlage einer komplementären Zeit-Währung, Köln: Katholisch-Soziales Institut der Erzdiözese Köln.

T.C. Anayasası, (1982), <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf>, (Erişim Tarihi: 29.11.2021).

Türk Dil Kurumu Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 29.11.2021).

Thomas von Aquin, (1977), Summa Theologica I-II, zitiert nach Deutsche Thomas-Ausgabe, Band. 13, Heidelberg/Graz.